

המותר לרכוש מניות במפעל שאינו שומר שבת?

יש לדון אם מותר לרכוש מניות ולהיות על ידי כך שותף במפעל שהוא מחלל שבת, ואת"ל שאין כאן איסור כשאינו מיוחד לחלל שבתות וכפי שיתבאר להלן, מהו להיות שותף במניות במפעל שעיקר קיומו וחשיבותו הוא על ידי שהוא מחלל שבת בהמשך העבודה בשבת. ואילולא שהוא עובד בשבת לא היו המניות שוות אלא מחצית הסכום, ואולי בכלל לא היה המפעל בעל זכות קיום מכמה טעמים טכניים כלכליים בלי החילול שבת, ונמצא, שעיקר המעמיד את מחיר המניות הוא החילול שבת שמתקים במפעל הזה, וזה סעיף נוסף לאיסור ההשתתפות כמו שיתבאר.

(א) הנה בכל פועל העובד בשבת עבור מעבידו לכאורה יש לדון בו מצד שני סוגי איסור: האחד מטעם איסור "למען ינוח", וכן יש לדון מצד איסור של שכר שבת שהרי נהנה משכר שבת.

ויש לעיין תחילה מהו יסוד האיסור, כשפועל עובד בשבת עבור בעה"ב. הנה קיל"ן אמירה לעכו"ם שבות ואין איסור, "למען ינוח" בשכיר עכו"ם כיון שאינו מצוה על שביתתו, ויש לעיין אם שייך איסור שבות לפחות על המעביד שמעסיק פועלים יהודים שגם הם מצווים על השבת. והנה גרסינן במכילתא אהא דכתיב, "אתה ובנך ובתך" אלו הקטנים, או אינו אלא הגדולים, אמרת, אלו הרי הם מוזהרים לעצמן, ע"כ. הרי מתבאר לכאורה דגדול העובד עבור חברו אינו בכלל זה כיון שהוא בעצמו מוזהר על כך אלא שלכאורה דבר זה נפתח בגדולים. דהנה רש"י על הפסוק "כל מלאכה לא יעשה בהם" (שמות כא—טז) כתב לא יעשה בהם אפילו על ידי אחרים. וכתב על זה הרמב"ן "פרש"י אפילו על ידי אחרים ולא הבינותי זה, שאם האחרים האלו ישראל הם עצמן מוזהרין עליה ואין אני מוזהר במלאכתי שלא תעשה על ידו, אלא שאם מטעה אותו באיסור מוזהר עליה משום ולפני עור לא תתן מכשול, בין במלאכתו בין במלאכה העושה עצמו, ואם אחרים הללו עושים אין אנו מוזהרים על מלאכה של עכו"ם בכלל לא ביו"ט ולא בשבת וכו', אבל מצאתי במכילתא כל מלאכה לא יעשה בהם. לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה נכרי מלאכתך וכו', או לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה נכרי מלאכתו, ת"ל ששת ימים תעשה מלאכה הא לא תעשה אתה ולא יעשה חברך אבל יעשה נכרי מלאכתו דברי ר' יאשיה זר' יונתן אומר אינו צריך והלא כבר נאמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך, והרי דברים ק"ו ומה שבת החמורה אין אתה מוזהר על מלאכת נכרי במלאכתך עאכ"ו. ומסיק הרמב"ן ובודאי היא אסמכתא בעלמא, יעו"ש. ובלבוש מביא בזה שיטות שיי"א שהוא איסור דאורייתא לומר לעכו"ם, וכן דעת

היראים שהוא איסור דאורייתא. אבל כל זה בעכו"ם אבל בישראל לא נתבאר אם שייך איסור דאורייתא אם בעצמו הוא מצוה על כך. ומצאתי בברכי יוסף סי' רמג שמביא דעת רבנו ישעיה הראשון בתשובותיו כ"י סי' קב, שמביא בסוף דבריו וז"ל א"נ בא להזהירו על חבירו שאם רוצה לעבור ואינו שומע לו שלא יניחנו לעשות במלאכתו וכו' וכתב ע"ז הברכ"י: "ועל פי דברי רבינו ישעיהו הנז' אין אנו צריכין לומר דרש"י נקט מילתא כר' יאשיה דלא כהילכתא אלא אפשר דמ"ש רש"י על ידי אחרים היינו על ידי ישראל אחר וכמ"ש רבנו ישעיה בסוף דבריו לדעת רבי יונתן לפי האמת".

נמצא לפי"ז דבפועל ישראל העובד עבור ישראל אחר, עובר הבעה"ב באיסור דאורייתא אם מניחנו לעבוד. ובכה"ג במפעל מניות הפועלים העובדים עבור הבעלים עוברים כל אחד על איסור למען ינות, וגם לא יהיה חילוק אם יש לו חלק קטן מאד במפעל או לא, בכדי שנאמר שיתבטל חלקו ברוב כפי שיתבאר להלן, דזה שייך רק אם דנים על הכסף האסור משום שכר שבת, אבל האיסור שמצד שעושה מלאכה עבורו, אין חילוק כמה חלקו, כיון דסו"ס הוא ג"כ שותף במלאכת הפועל העובד, אלא נראה דיתכן דהכא לא יעבור על איסור זה, כיון דכל האיסור הוא שלא יניחו לעבוד והכא בעלי מניות היראים, שאינם רוצים בעבודה בשבת בודאי אין ברצונם לעבוד, אלא שהם במיעוט ורוב בעלי המניות הם שאינם מקפידים על זה, ואין להם זכות וכן לעכב את עבודת הפועלים ע"כ בדין שלא יעברו על האיסור הנ"ל. ברם עדיין לא נתבאר לן אם התורה לא חייבה כלל בלאו זה כל שאינו יכול לעכב את העבודה, או דהוי רק בגדר אונס, והנפ"מ אם חייב לסלק מעליו האונס ודוגמא דידן הרי הוא חייב מעיקרא שלא לרכוש מניות כאלו או, אם יש לו, חייב למכרם כדי שלא יגיע לידי אונס.

(ב) עוד נראה דיש מקום לאסור פועל יהודי שעובד עבור הבעה"ב לפי מה שכתב המח"א הלכות דפועל עדיף משליח וידו כיד בעה"ב וגם בגונא שאין מועיל שליחות מועיל דין פועל וכמו שכתב בנתיבות סי' קפח מ"ש הש"ך בשוכר שליח לתפוס דחשיב כידו אף דאין מועיל שליחות, וא"כ הכא ששוכר פועל לעבוד בשבת הרי יש כאן איסור מצד דנוקף המעשה על חשבון המשלח היינו המשכיר. אבל נראה דדין פועל כיד בעה"ב לא יחייב את השוכר את הפועל לענין שבת דלעולם אין זה שליחות דליחשב כאילו הוא עשה אלא חשיב ידו. דלא מצינו דחייב על מלאכת עבדו בשבת אלא באיסור דלמען ינות, וכן היה צריך להיות דהשוכר עכו"ם לעבוד בשבת דליחייב לא רק משום שבות אלא על גוף איסור מלאכה בשבת ולא אשכחן דבר זה אלא ע"כ מוכח דאין זה אלא דין פועל אבל אין זה שליחות, ועל איסור שבת לא מהני אפילו שליחות ממש.

ברם ראיתי בספר זקן אהרן להגאון ר"א ואלקין זצ"ל אב"ד פינסק שזה עתה הגיע לידי, שכתב כך לדבר פשוט וכה דבריו אחרי שדן באיסור אמירה לעכו"ם שבות. אם זה מן התורה כתב "אכן כל זה אם המלאכה נעשית ע"י עכו"ם מעלמא שאינו פועל ושכיר אצל בעה"ב וגם אין נוטל שכר ממנו אבל ברוב פעמים הא ודאי שנעשה זאת על ידי שפחה או משרת השכורים אצל

בעה"ב בכה"ג הוי שלוחו מה"ת וכמ"ש המח"א דאע"ג דאין שליחות לנכרי ואמירה לעכו"ם שבות היינו כשאינו פועל ושכיר אבל בשכירו הוי יד פועל כיד בעה"ב. הנה דעת המחבר הג' כדבר פשוט דגם לענין שבת הוי כשלוחו ממש, ואכן לענין אמירה לעכו"ם שבות לא נזכר בדברי המחנ"א הנ"ל אלא דבריו מתיתסים לענין מה שכתב המחנ"א דלא אמרינן אין שליחות לעכו"ם אלא במידי דבעי שליחות אבל בדברים שאין צריך שליחות, דגם בלא דין שליחות מעשיו מועילים, כמו בעשית מעקה יש שליחות גם לעכו"ם, ויכול לברך על עשית מעקה, שמכאן לומד דבכל פעולה שעושה עכו"ם בשבת עבור הבעה"ב דלא צריך שליחות הרי זה נחשב כאילו הוא עשה יעו"ש. אבל מ"מ נראה דלענין שבת לחייב את שולחו אין לחייב, דבשבת בעינן שיהיה לא רק נחשב המעשה על חשבוננו אלא שיהיה הוא בעל המעשה ממש. וכן נראה דגם לענין רציחה קשה לומר ששכירו יחייב את השוכר מיתה כמו שליח ממש. ולכאורה יש להביא ראיה מהא דגמר ב"ש דלענין רציחה שלוחו של אדם כמותו מהא דקרא דאותו הרגת בחרב בחרב בני עמון ולכאורה כל חיל הפועל במצות המלך לא גרע מעבדו ושכירו, ולפעמים גם המלך משלם שכר לחיליו, ובכל זאת לא נתחייב אלא מקרא הנ"ל. ואגב אעיר הערה קטנה בדברי המחבר הנ"ל דביסוד הדברים דפועל חשיב כבעה"ב ועדיף משליח דעלמא לכל מילי הוא מישב בזה את הקושיא החזקה של בעל פנים מאירות (ח"ב סק"ט ז) דמאי קמבעי לש"ס קידושין אי כהני מקרי שלוחי דידן או שלוחי דרחמנא, תיפוק דשלוחי דרחמנא ניהו, דאס"ד שלוחי דידן איך אמרינן בברייתא דחולין י"ג איש איש מלמד שנודרים נדרים ונדבות כישראל הא אין שליחות לעכו"ם. ולפמ"ש ניהא דכהנים הא מקרי מקבלי שכר חלף עבודתם במתנות כהונה דזכי להו רחמנא ובמעשר פירש הכתוב להדיא ולבני לוי נתתי מעשר חלף עבודתם וכיון דמקבלי שכר הם שפיר יכולים להיות שליח אפילו לעכו"ם יעו"ש. ולכאורה יש להגיד מנל"ן דהם מקבלי שכר גם עבור עבודת קרבנות עכו"ם, הרי עכו"ם לא מפרישים מתנות כהונה, וקשה לומר דמכיון דמקבלי שכר מישראל קנו הישראל את שכר עבודתם להיות עובדים גם בשביל עכו"ם דמנ"ל למימר הכי, ובכלל נראה לן דפועל כזה לא משוי לן שליח ממש לענין עבודה אלא רק ביחס לפעולה שתהא נחשבת כאילו הוא עשה וכנ"ל, וצע"ק.

ג) וראיתי בספר אבני נזר או"ח סי' מ"א שחידש דלדעת הר"ן תרי גווני איסורים יש בגוי העושה מלאכתו של ישראל בשבת, הא' משום שליחות דלחומרא יש שליחות לנכרי, הב' דאפילו הגוי עושה מאליו בלי צווי ישראל כל שעושה לטובת ישראל בלי שיצפה לתשלום גמול אסור וכו', שהרי איסור מחמר אפילו בבהמת גוי כמ"ש הר"ן ריש פרק מי שהחשיך ובפרק קמא דע"ז הרי דאסור משום שהבהמה עושה על דעתו, וכן אסרה תורה בקטן עושה על דעת אביו היינו שהקטן עושה מחמת שיודע שנוח לאביו כמו שפירש"י אף שאינו מצוהו ולית ביה משום להזהיר גדולים על הקטנים וכו', והוא טעם אחד עם איסור בהמה משום שעושים על דעתו וכו'. והכא אין להתיר משום גוי אדעתא דנפשיה עביד דזה לא מהני אלא באינו אומר במירוש שעושה לדעת ישראל רק שהדבר נראה כן בזה מהני אומדנא

דאדעתיה דנפשיה עביד, אבל בנתן לו ישראל המלאכה לעשות שהוא עושה בפירוש לדעת ישראל בעינן קצץ דוקא ע"כ. והנה החידוש שכל שעושה מלאכתו של ישראל גם בלי צווי ישראל מ"מ עובר, לכאורה זה מכוון למה שכתבנו בשם המכילתא הנ"ל שלא יניחנו לעשות מלאכתו גם בלי שליחות, אלא חידוש נוסף יש כאן שה"ה גבי עובד עכו"ם הוא חייב על כך ואילו לפי פירוש רבנו ישעיה הנ"ל החידוש הוא דאסור לישראל לעבוד אבל עכו"ם מותר מן התורה גם אם מצוהו על כך. ואם כנים אנו בזה הרוחנו שאם לא ניחא לו, לא הוי רק אנוס אלא חסר כאן עיקר האיסור, דעיקר האיסור שהקפידה תורה הוא כל שעושה אדעתא דידיה וניחותא דידיה הוא תנאי באיסור ולפי"ו בגונא דידן כל שיש שותפים שאינן רוצים שיעבדו בשבילם אין עליו איסור ודררא דאיסור כלל מאחר דלא ניחא ליה. וכן ליכא כאן שליחות דהא לא מצינו שליחות כה"ג בע"כ.

ברם זה שכתב האב"ג דאיכא משום שליחות מלבד שדעת החת"ס א"י ס"י ר"א וכן בבית מאיר אהע"ז ס"י ה' דבשבת לא שייך שליחות יוצא דכל פועל הוא גם שליח של בעה"ב, אין הכרח לומר כן, ששליחות הוא תמיד דבר שצריך שהחלות הדבר יהיה נחשב כאילו הוא עושה וזה לא שייך בפועל בכה"ג. אבל מכיון שהגאון הנ"ל תלי זה בשליחות, יש מקום לחשוב להנך דס"ל דיש שליח לדבר עבירה היכא שהשליח שוגג דלא שייך בהו דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין, ע"י הגהת רמ"א ח"מ שפ"ח ס' ט"ו דהכא שעובדים בשבת והורגלו בזה ולא חשים את חומר האיסור, דלדידהו לא שייך דברי הרב ודברי התלמיד דעבר ושנה הותרה להם, דבכה"ג שייך שליחות ואז יש לחשוב לאיסור חמור של עבודה בשבת וכנ"ל, ואין להם היתר אלא משום דלא ניחא להו שיהו שלוחם לעבוד.

אלא דיש מקום לחשוב שכל הטענה דלא ניחא ליה אין זו טענה כנה, דמאחר וזה שרוכש מניה זו יודע שמחירה הוא אך ורק מפני שעובדים בשבת ואם לא יעבדו בשבת אין לה ערך, נמצא דמתחילה הוא רוכשה על מנת כן שיעבדו בשבת, ואין זה דומה לשותפות עם עכו"ם דאף שהוא יודע שיעבוד בשבת מ"מ כיון דאדעתא דנפשיה עביד לא קפדינו, דהתם אין עבודת החול תלויה בעבודת שבת ואף שיודע שבודאי יעבוד מ"מ אין זה כאומר לו, ולא אמרינן גם ניחא ליה שהרי אינו מחויב לעבוד בשבת, אבל הכא שהדבר הכרחי שיעבוד בשבת ואפילו יעבוד על דעת אחרים מ"מ מתחילה ניחא ליה שיעבוד גם בשבילו, ואיך אפשר לומר שאינו רוצה שיעבדו בשבת, אין זה אלא ח"ו ניחותא בפנימיות הלב, וכה"ג יש חשש של שליח ממש. ומכאן שמה שכתבנו לעיל לצדד להתיר מצד שעובדים אדעתא דמחללי שבת ואין לו ניחותא בזה יש מקום לחשוב שזה שטר ושוברו בצדו, שאינו רוצה שיעבדו ומצד שני הוא משלם את הכסף המלא לכתחילה על דעת שיעבדו, ואף שחושב שיעבדו בשביל אחרים והוא יזכה ברוחים, מ"מ כיון שזה קשור בעיקרו עם עבודה בשבת הרי יש כאן משום דררא דניחותא ואסור. וצ"ע.

ד) ומצאתי כעין שאלה זו בספר קול מבשר להגאון ר"מ ראטה שליט"א בסי' מ"ח בפועלים דתיים שברצונם להצטרף לקואופרטיב ימי שבהם יעבדו

הספינות בשבת אלא שהחברים שהינם שומרי תורה יהיו פטורים מזה ובכל זאת גם הם יקבלו את הרוח מעבודות השבת אף שאינם עובדים, והביא שם מו"מ עם הרב הראשי הגרי"א הרצוג זצ"ל בכמה נקודות השייכים לענינינו:

א. איסור התחברות לרשע, וכתב הרב הראשי זצ"ל שאין ללמוד משם הלכה למעשה בדבר שנוגע לחיי נפש וזה רק בחשוב וצדיק הדור, ודעת המתבר הגאון שליט"א שאין חילוק בדבר ויש איסור התחברות לרשע בכל גונא, ונוטה להתיר משום שנוגע בחיי נפש וכמ"ש התוס' בשם הירושלמי ע"י שם סנהדרין כ"ו. והנה מ"ש שזה נוגע לחיי נפש, ומסתמך על הירושלמי, עדיין טעון ביאור, דשם הוי סכנת נפשות ממש וכמ"ש התוס' דפקוח נפש הוא ששואל המלך מס ואין להם מה יפרענו ומתים בתפיסת המלך והכי אתמר בירושלמי משום חיי נפש, ע"כ. הרי דהתם הוי בגדר סכנת נפשות דעלולים למות במאסר, אבל בנידון דנן מה סכנת נפש איכא, אם לא יעסקו בעסק זה, הקב"ה ימציא להם פרנסתם ממק"א וסכנת נפשות לא מאיים עליהם. אולם נראה לי, דבנידון דידן להיות שותף במניות לכאורה אין כלל איסור של הצטרפות לרשע, משום דכל האיסור הוא להצטרף שמא מתוך מגעו אתו ילמד מדרכיו, וכל זה לא שייך במניות, שאין הוא בא במגע עם יתר חברי המפעל, ואין להם שום קשר עם הרשע שילמד מדרכיו, כנודע, דאל"כ לא הנתת לבן אברהם שירכוש מניה בכל מפעל שהוא, שהרי מניותו מפוררים, ובודאי יש בין אלה גם שאינם שומרי תורה ומצות ולא מצינו מי שיאסור בזה.

ב. כמו"כ דחה הגאון המחבר להתיר השותפות הנ"ל מצד דכל ההשקעה של הדתיים הוא סכום מצער כלפי כל הסכום שיושקע והוא בבחינת מסייע שאין בו ממש, ומסיים דכיון דבישראל הדין שמצווה להפרישו מאיסור וכל שכן שלא יסייע לו, ולפי"ז אין חילוק בין מרובה למיעוט ונמצא שיש כאן איסור נוסף משום מסייע ידי עוברי עבירה, ונראה לומר דבנידון דידן ליכא משום מסייע לעוברי עבירה ולא משום לפני עור שעל ידו עובדים בשבת, דאם אמנם המניה היא תחילת היסוד של החברה ועל ידיהם מתחילים לעבוד בשבת יתכן שיש בזה איסור כנ"ל, אבל על פי רוב המניות כבר נמצאים בשוק, אלא שמועברים מיד ליד, ונמצא שהכסף שהוא המסייע כבר סייע, והוא אינו אלא שינוי רשות דכה"ג פשוט הוא דלא שייך לא לפ"ע ולא מסייע לד"ע, וגדולה מזו ראיתי בספר מלמד להועיל להגר"ד צ. הופמן זצ"ל בשותפים של יראים עם מחללי שבת בעסק אחד שכיון שהכסף כבר הושקע בעסק ולהוצאה נתנה אין בזה משום לפני עור יעו"ש. ברם מה שכתב שם להסתמך להיתר לפי חידוש של השערי תורה כלל מ"ב דלא שייך לפני עור רק כשעושה מעשה אבל לא בשב ואל תעשה, לכאורה זה נגד דברי המל"מ בפ"א מהל' כלאים ה"ו, הובא בספר קול מבשר הנ"ל, דאף אם שותק בלא אמירה ומעשה אם החמץ הוא שלו ואינו מונע את העכו"ם מן האיסור עובר משום מלפני עור, וכ"כ הפמ"ג או"ח סי' תמ"ג יעו"ש. אבל טענתנו נכונה לענין מניות שנרכשו בשוק דבזה אין משום מסייע לדבר עבירה וכנ"ל.

ה) והנה היה נראה שלא יעברו על איסור תורה כשותפים במפעל, אם כל הפועלים העובדים במפעל ירכשו גם הם מניות ממפעל זה, ונמצא דהוי

שותפין ממש, וכל שהם שותפים אין אומרים שהם שכירי המפעל אלא אדעתא דנפשיהו עבדי, כמו דאמרינן גבי גוי שהוא שותף לישראל דאין בזה איסור. אף שמרויח בזה הישראל כמבואר גבי אריס בסי' רמ"ג באו"ח, זה"נ כאריסי חשיבי דיש להם חלק, ולא חשוב אם חלקם הוא קטן לפי ערך המפעל כמו שיבואר להלן. ובזה יתכן דלא מזיק לן גם ניהותא של היראים השומרים שבת, דכל שעובד לנפשיה לא איכפת לן בניחותא של הישראל כמו גבי אריס דמותר ולא אמרינן דצריך שיהא לא ניהא ליה בעבודת הנכרי. או אפשר למצוא תקנה אחרת, דמאחר והמניות נמכרים ללא הבדל בין יהודי לשאינו יהודי כשלפחות כמה מניות ירכשו על ידי אינו יהודי ונמצא שיש כאן חלק עכו"ם וכיון דלדידיה מותר לעבוד בשבת הרי הפועלים עובדים אדעתא דעכו"ם, ואף שהחלק הוא קטן ביותר, ראיתי בספר מלמד להועיל סי' ל"ה שהביא שם מ"מ של הגאון בעל שואל ומשיב עם הגאון מצנז, שפקפק דלא הותר שותפות בתנור אלא היכא שהגוי השותף מעמיד הפועל, והפועל עושה בשביל חלק הגוי, אבל הכא שהיהודים שכרו פועלים, והפועלים כמעט שאינם מכירים אלא להישראל מה בכך שיש להאדון שותפות, מ"מ שם הישראלים עבדו, אלה דברי הגאון מצנז. וכתב על זה הגאון בעל שואל ומשיב ולא ידעתי מהו שה' דהא כל שיש להנכרי חלק א"כ מצד הנכרי מותר להנכרים לעבוד, ומה בכך שהנכרים חושבים שאין כאן שותפות נכרי רק שעושים בשביל הישראל מ"מ לא גרע מהערמה דשרי מדרבנן יעו"ש. ולפי"ז היה מקום גם להקל בנידון דידן אלא שכאן הערמה היא בדבר תורה. מ"מ שני הדברים יש בהם משום צירוף היתר לרכוש המניות הנ"ל.

אלא שעדיין אנו צריכין לעיון אם מותר משום שכר שבת שהרי נמצא מרויח שכר שבת. אך לפימ"ש אפשר דשכר שבת מובלע בכלל המניה וכמו שהורה להיתר בכה"ג בספר הנ"ל.

וכן ראיתי בספר קול מבשר שהתיר הרב הראשי זצ"ל את הרוחנים הבאים מעבודת שבת על ידי שנאמר ברירה דמאחר שהוא איסור דרבנן ובדרבנן קי"ל ברירה והם נכנסים לחשבון המחללים ולא על חשבון שומרי שבת. אלא דיש עוד פקפוק דבמקום שעבודת שבת היא היסוד לקיום המפעל יש לומר דשכר שבת פתיך בכל הכסף של המניה שאילולא זאת היתה פחותה מאד, מ"מ נראה דלא שייך כאן מעמיד כמו גבי איסור והיתר ויש כאן ממון שהוא בהיתר יש לומר ברירה כנ"ל, ובפרט שאפשר בהבלעה וכמו"ש.

(ו) והנה כל השקלא וטריא דלעיל הוא לפי ההנחה, שכל חברת מניות הם למעשה שותפים ממש בכל המפעל, וזהו הסדר שהסכימו עליו הסוחרים, להיות מעבירים חלקם וזכותם במפעל על ידי רכישת המניה מהשני, אף שאינו בהתאם לסדרי הקנינים המקובלים, וכנראה דלא גרע מסיטומתא דקני, דאל"כ לא קנה את המטלטלין שבמפעל על ידי המניה דלא עדיפא זו משטר ולא קני מטלטלין וקנין סודר אין כאן. אבל אין הדבר פשוט כל כך. הנה מצאתי כבר שהאריכו בזה האחרונים ובראשם בספר מלמד להועיל ומביא שם גם דברי מהרי"א הלוי שדעתו לענין חמץ ששותפים בזה ישראלים ועכו"ם בצורת מניות, שאין החמץ נאסר, מטעם שאינו שייך לו באופן פרטי ואם ירצה

לקחת מהרכוש הממשי אפילו לפי חלקו יכול מנהל המפעל לעכב, ולכן אינו יכול למכור את חלקו ברכוש ממשי, ומה"ט אין אחריות החמץ עליו וגם אינו נאסר דלא שייך בו, שאינו שלו יעו"ש שהאריכו בזה. ואמנם דבר זה צריך בירור משפטי אצל הבקיאים בדבר, כי ההוכחה שאין לו כל זכות בגוף הדברים יממה שאינו יכול למכור, פשוט שאין זה הוכחה כלל, כי קיום החברה תלוי שזה יתנהל בצורה של חברה, ויחיד לא יוכל למכור, אחרת כל היסוד של החברה יתמוטט, וזה אחד מהתנאים של ניהול החברה ולכן אינו יכול למכור, אבל אין זה מפני שאינו בעל הרכוש. וגם אי יהיבנא שלענין חמץ אין החמץ נאסר, זה לא מפני שאינו בעל החמץ אלא מפני שאינו יכול לכלותו, ואינו בעלים לענין מכירתו ואין זה בכלל, לא ימצא לך, שהרי אינו שלו לענין זה. אבל לא מסתבר לומר שהחברה הוא גוף אבסטרקטי והכסף שייך להחברה ולא לבעלי המניות שהם בעלי הכסף וההון.

ברם מתוך עיון בספרים המגדירים את מהות האגודות השונות בא לידי יספר של אברהם פלמן "דיני אגודות שיתופיות בישראל" שם בעמוד 60 מגדיר ומהותו של גוף מאוגד זו"ל: אגודה רשומה היא גוף מאוגד, כלומר גוף בעל זכויות וחובות, נפרד בהחלט מהחברים המהווים אותו כפעם בפעם. גוף זה אינו אלא יצירה מלאכותית של החוק. יצור מופשט הוא, שאין לו דמות אגוף, אלא קיים קיום דמיוני בעיני המשפט, המקנה לו את כל הזכויות והחובות המשפטיות אשר לאיש חי, ע"כ. וזה ממש כדברי הגר"ד מספר מלמד להועיל הנ"ל. מובן שגם בחברת מניות אין שינוי מהותי בהגדרת החברה אלא בתנאים צדדיים ולפי"ז אין כאן שליחות של בעל המניות או שכירו אלא של הגוף הנ"ל. זכן יש מקום לפקפק לפי"ז אם זה בכלל מסייע ידי עוברי עבירה כיון שלמעשה אינו שייך לו ולא מופיע כבעלים אלא הגוף הזה פועל כדבר נפרד מהחברים, ומכאן דגם לענין איסור רבית יש מקום לומר שאינו שייך בענין זה. ומעתה בנידון הקואופרטיב הימי שעליו דן בספר קול מבשר שהבאנו לעיל יתכן גם ש"לוא היו מאוגדים בצורה של החברה, ומתקבל על הדעת שככה רצו להתאגד, ולא היה בדין לאסור את זה ואין כאן לא משום מסייע לדבר עבירה כיון שאינו מסייע לו לזה שעובר עבירה, אלא הוא משקיע כסף בחברה, והוא בעיקרין מסייע על ידו וכמו גוף שלישי שצ"ע אם זה בכלל מסייע נקרא.

(ז) אבל יש כאן לעיין אם גוף מוגדר כזה קיים לפי מושג דיני ישראל, ואם יש מציאות של גוף משפטי ושיהא ציור של ממון מבלי זיקה לבעל ממון יממש. והנה מצינו גוף כזה לכאורה ששמו "צבור" שאינו משום שותפין רבים, אלא גוף שהוא "צבור" ועי' ברמב"ן על התורה פ' ויקרא ד"ה תקריבו שקרבן צדבת צבור אינו במושג שותף ואין בה סמיכה כמו של השותפים, ומה"ט כתבו התוס' מנחות ע"ח דאף לרבי יהודה דסובר דאסור לשחוט את התמיד שהוא ק"צ על החמץ מ"מ אינו עובר עי"ז שיש לאחד מישראל חמץ וע"כ דצבור אין לו זיקה ליחיד ונעשה רשות אחרת. וכן יתכן דזה כונת הגמ' בתמורה ט"ו ע"ב דיליף דאין צבור מתים מהא דשעירי רגלים וראשי חדשים דאמר דחמנא אייתנהו מתרומת הלשכה ודילמא מתו מרייהו דהני זוזי אלא לאו שמי"מ דאין צבור מתים יעו"ש והכונה דאם צבור הוא כמו שותפין אי"כ היה

לנו לחוש דילמא מתו מרייהו, אלא שהצבור הוא רשות מוגדרת שאינה קשורה בגדרי שותפות אלא רשות מיוחדת, ולכן לא שייך כאן מתו בעליה כיון שאין כאן בעלים אלא הצבור הוא הבעלים. וכן יש לכיין כונת הגמ' בהא דמנחת כהן שמותר לו לשקול ואין זה מנחת כהן דכליל כמו שטענו הכהנים שמאחר שזה צמטר לציבור אין זה רשות כהן, וכמו שמוכח בירושלמי בשקלים שם. נמצא דמאחר דיש סוג כזה של רשות ששייכת לרבים ואין כאן שייכות הפרט, הרי מסתבר שאפשר ליצור גם חברה כזו, ואין זה סותר דין תורה, דהא אשכחן כה"ג לפחות גבי צבור.

ח) אבל לפי האמת כל זה ליתא ויש חילוק גדול בין רשות "צבור" לזה דחברה מאוגדת המחכרת ולא קרב זה אל זה, דלפי הגדרת המחוקק הרי חברה היא רשות לעצמה מבלי כל זיקה לבעלים אלא כלשונו "זוהי יצירה מלאכותית של אישיות משפטית הקונה ומוכרת וכו'" מבלי כל קשר לבעלים של ממש והרי היא בדיוק כמו גוף אחר לגמרי, ודבר זה לא אשכחן בדיני ישראל. שלא מצינו גוף משפטי בלי בעלים שהוא בעל הממון, אלא תמיד יש יחס ידוע של הבעלים, אם בתור בעלים ממש וכמו שותף, ואם בתור זכות הצבור שכולם יחד מהוים רשות "צבור". משא"כ רשות משפטית בלי כל קשר לבעלים לגמרי לא מצינו, ולא מצינו אלא סוג "הפקר" שאינו שייך לאף אחד אלא כל אחד יכול לקבל את זה, אבל אין זה זכות לקנות ולמכור וכו'. ד"צבור" אינו רשות מוסמכת בלבד, אלא שותפות של צבור אנשים כללי, שלכולם יחד יש זכויות בזה, וכמו שכתב להדיא רבנו בהל' תמורה פ"א הל' א' דאחד מן השותפין שהמיר או מי שהמיר בקרבן צבור הואיל ויש לו בהן שותפות הרי זה לוקה, ע"כ. הרי שכינה רבנו קרבן צבור שהוא גם רשות הקדש בשם שותפות. וכן כתב רבנו בהלכות נדרים פ"ז ה"ב, ומותרים בדברים שהם שותפות לכל ישראל כגון הר הבית והעזרות". הרי דצבור גם הוא מדין שותפות וזה הוא בצבור שהוא כלל ישראל, וק"ו בצבור מוגדר ברור שאין הם אלא שותפים, כמו בני העיר שהם אוסרים אחד על השני, אף דגם זה הוא צבור, מ"מ כיון שיש להם זכות למכור ואין לאחד שייכות להם הרי זה כאלו מוגדר רק בשבילם ודינם כשותפים.

ומכאן שאין בדין ישראל רשות משפטית בלי קשר לבעלים דאל"כ למה לא יהיה צבור כזה כבני העיר שלא יוכלו לאסור אחד על השני וה"ה צבור ממש ולא אמרו שאינם יכולים לאסור אחד על השני אלא מפני שבני בכל נתנו להם אדעתא שיהיה זה הפקר ולא יהיה לכל אחד רשות ממש שיוכלו לאסור אחד על השני, משמע דבלא"ה גם בצבור היה בדין שאחד יכול לאסור על השני. מכאן שלעולם כל מיני ממונות אין להם בית אחיזה בלי בעלים. זיפה הגדיר לנו הר"מ בפירוש המשנה בין יחס של בעל זכות ובין זה שיש לו רשות זו"ל בפירוש המשנה נדרים פ"ה "וענין דבר של עולי בכל הדבר שיש בו שותפות לעולי רגלים והוא מה שזכר מהם אעפ"י שהציאה והבנין שלהם ממון כל ישראל ולכל אחד מהן יש בהן זכות אין זה כי אם זכות מועט מאד שאין לאחד מהם רשות" פירוש אם יש לו רק זכויות רק אין רשות לעשות בה שום דבר אין זה יכול לאסור על השני, ויתכן דמהאי טעמא אין יכול

פרט אחד שיש לו חמץ לעכב על קרבן התמיד אף שגם הוא אינו נשחט על החמץ וכמו שכתבו התוס' הנ"ל דאין זה משום שרשות צבור הוא מפקיעה מכל זכות של יחיד אלא שכל שיש לו זכות מועטת כזאת שאינו מקנה לו "רשות" אינו יכול לעכב בקרבן.

ואין לומר שמאחר שעניני ממונות יש דברים ותלויים בהסכמה כמו סיטומתא וכדומה, כמו כן גם מדין תורה יהיה אפשר ליצור גוף כזה כפי הגדרת המחוקק ללא זיקה לבעלים, דנראה, דדבר זה לא מסור להסכמות. אכן הגדרת בעלות שגופי תורה תלויים בה, דבר שלא מצינו דבר כזה בתורה צ"ע אם אפשר ליצרו, ואינו דומה לסיטומתא דשם הוא רק ענין העברה מרשות לרשות דמסתבר דזה תלוי בהסכמה, כי גם קנין כסף או משיכה יסודו אף הוא בהסכמה, אלא שהתורה גילתה לנו שבפעולה כזאת אדם מעביר זכויותיו, ולכן מצאו דגם במקרים אחרים אם הוא מנהג יתכן שהוא קונה, (ואף גם בזה ידועה המחלוקת הגדולה אם קנין דרבנן מהני לדאורייתא), אבל לקבוע בעלות וזיקה של דבר לממון וליצור דבר דמיוני של בעלות ולא בעלות ממש, מנ"ל לחדש דבר כזה, וצ"ע.

תבנא לדינגא, דאין יסוד להתיר א"כ לפועלי המפעל עצמם יש חלק במניות שאז אדעתא דידהו עבדי, וכן אם יש עכ"ם שותפים במניות, ואפילו אינם משותפים אלא בחלק קטן, מ"מ ה"ז מציל שישראל שומר תורה ומצות לא יאסר עליו לקנות מניות, ולהיות שותף במפעל זה, וכנ"ל. ועוד צ"ע להלכה למעשה.